

volken verwachtte hij te ontmoeten, wat stelde hij zich voor van het landschap in het poolgebied? Dat is het eigenlijke onderwerp van het boek. Ook 'Bij noorden om' gaat, net als 'Anderland', over verhalen.

Maalstroom

Het noorden oefende een sterke aantrekkingskracht uit op de zestiende-eeuwse verbeelding. Iedereen wist dat in het water dat de handelaars naar hun bestemming moest dragen ook gevaren scholen. Andere en ergere gevaren dan de bekende van storm en golven. In de diepte woonden watermonsters met slag-tanden en met muilen zo wijd als de hel, en walvissen die zo groot waren dat je ze makkelijk voor een eiland kon aanzien - dat kon je onder meer nalezen in de reisbeschrijving van de heilige Brandaan.

Zeer concreet werd de dubbelzinnige aantrekkingskracht van het noorden verbeeld door de maalstroom en de magneetberg. Bij de noordkust van Noorwegen lag de maalstroom, een immense draaikolk die elk schip dat te dichtbij kwam de afgrond inzoog. Zeevaarders die daaraan ontsnapten moesten zich vervolgens weerstellen tegen de magneetberg, een zwarte magnetische rots van 33 mijl in omtrek, die pal op de noordpool staat. Deze reuzenmagneet zorgt ervoor dat kompasnaalden naar het noorden wijzen, maar trekt bovendien alle ijzer zo onweerstaanbaar naar zich toe dat geen schip eraan ontkomt, tenzij het geheel van hout is gemaakt. In het verhaal over

Zeer concreet werd de dubbelzinnige aantrekkingskracht van het noorden verbeeld door onder meer de maalstroom, een immense draaikolk bij de noordkust van Noorwegen, die elk schip dat te dichtbij kwam de afgrond inzoog.

Brandaan wordt beschreven hoe de heilige er een woud van scheepsmasten aantreft.

Behalve het natuurgeweld van de maalstroom en de magneetberg herbergde het noorden ook bovennatuurlijke fenomenen. Bij de pool raakte de aardse geografie de mythische. De een zei dat het noorden het rijk was van de Antichrist. Profeteerde Ezechiël niet dat het volk van Gog uit het verre noorden zou komen, het land van Magog? De ander verwachtte in het noorden juist het aardse paradijs te vinden, of toch tenminste het paradijselijke Hyperborea, dat al beschreven was door de Romeinse encyclopedist Plinius. Vreemde volkeren leefden in die streken: mensen met hondekoppen, een volk van eenogen en mensen zonder hoofd, maar met ogen in hun borst.

Antwerpen

Wat reizigers in het noorden te wachten stond, was het onderwerp van verhitte discussies tussen handelaars en geografen in Antwerpen, waar Brunel kwam om geldschietters te vinden en inlichtingen in te winnen. Antwerpen omstreeks 1680 was een stad die giste van de intellectuele opwindings, ondanks de misère van de Tachtigjarige Oorlog. Een stad van rijke kooplui, die er belang bij hadden kennis te vergaren over land- en waterwegen naar China. Een stad waar de beste kaarten gedrukt werden, op de persen van meesterdrukker Plantijn. En een stad vol geleerden, die hun eigen redenen hadden om geïnteresseerd te zijn in berichten over de poolstreken.

Daar was bijvoorbeeld de arts Jan van Gorp - een dorp bij Hilvarenbeek - die zich naar de mode van zijn tijd tooide met de klinkende naam Joan-

nes Goropius Becanus. Door nauwgezet de bijbel en de klassieken te lezen en vooral door talen te vergelijken, was Becanus tot de conclusie gekomen dat Adam en Eva in het paradijs Nederlands hadden gesproken. Becanus wist ook het antwoord op een van de vragen waarover de geografen zich het hoofd braken: waar de volkeren huisden die worden beschreven in Plinius en andere klassieke schrijvers. Becanus leidde hun woonplaats af uit hun namen. Zo woonden de Issedonen bij de IJszee: *is* is 'ijs', *se* is 'zee' en *don* betekent 'dichtbij'. Eigenlijk was het heel simpel, als je de sleutel kende.

Een andere geleerde die een rol speelde in dit milieu was Guillaume Postel, een allesweter die Arabisch, Syrisch en Chaldees las, en de afstamming van alle volkeren bestudeerde om de eenheid van voor de Toren van Babel weer te herstellen. Hij beweerde dat de Tartaren joods waren en vochten tegen Gog en Magog. De Noordpool was volgens Postel zowel de woonplaats van Satan als de plaats van het aardse paradijs - geen plek op aarde was hoger, dus nergens was men dichterbij de hemel. Zo tekenden geleerden imaginaire kaarten, die ze bevolkten met imaginaire volkeren.

Sjamanen

Deze duizelingwekkende stortvloed van theorieën zal op veel lezers van 'Bij noorden om' dezelfde verwarrende uitwerking hebben als op Brunel en zijn tijdgenoten. Wat is waarheid, wat is sage? Hoe een weg te vinden in de tegenstrijdige gegevens uit klassieke auteurs, de bijbel en verhalen van eigentijdse reizigers? Je kunt niet anders dan ontzag hebben voor de waaghalzen die zich met zulke gebrekkige gidsen toch op weg begaven.

Het ontregelende effect van al die fantastische en conflicterende verhalen wordt nog eens versterkt doordat Marijke Spies de gissingen van haar zestiende-eeuwers nergens afzet tegen latere bevindingen. Daardoor kan het de lezer ook wel eens ontgaan hoe verrassend juist sommige berichten zijn. Zo beschreef de Engelsman Richard Johnson hoe hij op 5 januari 1556 een magische ceremonie meemaakte van Samojeden in Noord-Rusland, waarbij een priester in zwijm viel en later achter een kleed in stukken werd gesneden en

